

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ

Метою статті є проаналізувати вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи дослідження: логічний (для узагальнення міжнародного досвіду розвитку систем пенсійного забезпечення), детермінований (факторний) аналіз (для визначення факторів, що впливають на ефективність системи пенсійного забезпечення), системно-структурний аналіз (для визначення закономірностей і тенденцій розвитку систем пенсійного забезпечення). Здійснено аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи. Це дозволило довести, що на сучасному етапі найбільш ефективними є системи пенсійного забезпечення, які побудовані за принципом багаторівневості, а також необхідність зростання ролі накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні. Проведене дослідження дало змогу виявити сучасні тенденції в розвитку соціально-демографічних процесів та їхній вплив на ефективність систем пенсійного забезпечення європейських країн. Отримані результати дослідження можуть бути використані при формуванні програм соціально-економічного розвитку держави в частині удосконалення національної системи пенсійного забезпечення з урахуванням досвіду європейських країн.

Ключові слова: пенсійна система; розподільчий принцип; демографічна ситуація; демографічне навантаження; пенсійний вік.

Постановка проблеми. Історично першою формою реалізації пенсійної системи в країнах Європи була солідарна система, що фінансується за розподільчим принципом. У сучасних умовах розподільчий принцип поступово втрачає свою домінуючу роль у фінансуванні європейських пенсійних систем, проте він залишається основою фінансового механізму пенсійного забезпечення.

У переважній більшості проаналізованих країн існують схеми розподільчого характеру, які належать до першого рівня систем пенсійного забезпечення. Це державне забезпечення, що має обов'язковий характер, головне завдання якого полягає в матеріальному забезпеченні осіб похилого віку на базовому рівні. Основними формами реалізації цього компонента є базові, цільові та мінімальні пенсії. Так, наприклад, базова пенсія передбачає однаковий розмір виплат для всіх пенсіонерів. Іноді існує залежність розміру пенсії від кількості відпрацьованих років, але не від попереднього рівня заробітку. Окрім того, додатковий дохід з інших джерел не впливає на право отримання базової пенсії. Найбільш поширеною практикою базових пенсій є в групі економічно високорозвинених країн – Великобританія, Данія, Люксембург, а також у деяких східноєвропейських

країнах – Естонія, Литва, Хорватія, Чеська Республіка.

На відміну від базових, цільові пенсії забезпечують більш високі виплати менш забезпеченим пенсіонерам і знижені для більш заможних. У міжнародній практиці по-різному визначається залежність розміру цільової пенсії від доходу пенсіонера. Розмір такої пенсії може залежати від рівня пенсійних виплат, які отримує пенсіонер або враховувати також інші види доходу пенсіонера та активи, що йому належать.

Мінімальні пенсії, так само як і базові, мають забезпечити пенсійний дохід не нижче певного рівня, проте, мають характер дохідно-орієнтованого пенсійного забезпечення. Тобто для отримання такої пенсії необхідно сплачувати відрахування на потреби пенсійного забезпечення протягом визначеної кількості років.

Отже, незважаючи на різницю у формах реалізації розподільчого компонента пенсійного забезпечення, більшість європейських країн використовує інструменти, що забезпечують підтримку осіб похилого віку на базовому рівні.

Слід зазначити, що ефективність розподільчого компонента залежить саме від співвідношення між кількістю платників внесків та пенсіонерів,

оскільки фінансування пенсій відбувається за рахунок внесків у пенсійний фонд у поточному періоді. Саме тому аналіз соціально-демографічних факторів є визначальним при визначенні ефективності пенсійних систем, заснованих на розподільчому принципі фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем і перспектив розвитку сучасних пенсійних систем, впливу соціально-демографічних факторів на пенсійні системи присвячували свої праці як вітчизняні вчені (І. Ф. Гнибіденко, Е. М. Лібанова, Л. Г. Ткаченко), так і зарубіжні дослідники (А. Бруджіавіні, Ф. Пераккі та ін.). Утім необхідність перманентного вдосконалення пенсійних систем в умовах нових демографічних викликів зумовлює актуальність подальшого опрацювання теоретичних засад розвитку національних систем пенсійного забезпечення, зокрема аналіз впливу соціально-демографічних факторів на їхню ефективність.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи.

Для досягнення мети в статті виконувались такі завдання:

1) систематизувати теоретичні підходи до визначення поняття «ефективність»;

2) визначити соціально-демографічні фактори, які впливають на ефективність пенсійних систем країн Європи та проаналізувати характер їхнього впливу.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу факторів, що впливають на ефективність системи пенсійного забезпечення, перш за все, необхідно розглянути існуючі підходи до визначення поняття «ефективність».

Основні підходи до визначення поняття «ефективність» можна узагальнити в таких аспектах: ступінь використання ресурсів та відношення результату-ресурси.

Обґрунтування факторів, що впливають на ефективність системи пенсійного забезпечення з позиції рівня використання ресурсів, передбачає аналіз її фінансового механізму та компонентів. Ресурсами у цьому випадку виступають макроекономічні, демографічні та інші умови, що існують у країні. Саме специфіка цих умов визначатиме співвідношення розподільчих і накопичувальних компонентів у системі пенсійного забезпечення.

Аналізуючи фактори, що впливають на ефективність системи пенсійного забезпечення з точки зору співвідношення затрат ресурсів та результатів, слід відмітити, що складність його здійснення пов'язана з соціальною складовою. Проте цей підхід більш доцільний під час моделювання ефективності системи пенсійного забезпечення, оскільки передбачає дослідження існуючої системи, з можливого зміною параметрів у її структурі, а не аналіз умов, що впливають на

ефективність розвитку системи пенсійного забезпечення.

Під факторами формування і використання коштів на потреби пенсійного забезпечення, на нашу думку, слід розуміти ті умови, які визначають можливості акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. У зв'язку з цим, для аналізу ефективності використаємо перший підхід – оцінка ступеня використання ресурсів.

Таким чином, пропонується це завдання вирішити на основі визначення ступеня використання передумов для розвитку певної структури системи пенсійного забезпечення.

Оскільки визначення ефективності системи пенсійного забезпечення, що функціонує за розподільчим принципом, ґрунтується на співвідношенні між тими, то сплачує внески та отримує пенсію, основою для визначення такого співвідношення є вікова структура населення країни, а саме кількість населення працездатного та пенсійного віку. Саме тому аналіз факторів, що впливають на розподільчий компонент системи пенсійного забезпечення доцільно розпочати з демографічної ситуації.

Демографічна ситуація характеризує особливості відтворення населення за основними процесами, у тому числі, за віковою структурою. Цей фактор входить до групи демографічних та характеризується через такі показники: коефіцієнт демографічної підтримки осіб похилого віку (старше 65 р.), середня тривалість життя при народженні, тривалість життя в пенсійному періоді.

Основні принципи відбору показників, що характеризують вплив на ефективність системи пенсійного забезпечення є такими:

– забезпеченість систематично обновлюваною, уніфікованою статистичною інформацією національних статистичних комітетів країн та міжнародних організацій;

– відповідність специфіці проблеми пенсійного забезпечення (характеризують вплив груп факторів, що виділені відповідно до аспектів поняття «пенсійне забезпечення»);

– можливість однозначного трактування щодо впливу на ефективність системи пенсійного забезпечення.

Сучасний тип відтворення населення зумовлений соціально-економічним розвитком і характеризується зменшенням рівня народжуваності, а також рівня смертності, збільшенням середньої тривалості життя, що призводить до збільшення частки осіб похилого віку в загальній структурі населення. Висновок про «старіння нації» як довгострокову перспективу для країн Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (більшість членів якої – європейські країни) підтверджується прогнозними даними про співвідношення населення працездатного віку до населення у віці старше за працездатний (коефіцієнт демографічної підтримки) (рис. 1).

Рис. 1. Коефіцієнт демографічної підтримки, країни ОЕРС

Джерело. Складено за даними Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [4].

Більшість вчених, аналізуючи питання критичного значення коефіцієнта підтримки в демографічному контексті, доходять до висновку, що оптимальним співвідношенням є 1 до 3 [5, с. 77; 6, с. 15; 7, с. 19]. З огляду на це, коефіцієнт демографічної підтримки в зазначених країнах досягне критичного рівня вже в короткостроковому періоді (рис. 1), отже роль компонентів пенсійних систем, заснованих на розподільчому принципі фінансування, має зменшуватись. Необхідною є подальша диверсифікація пенсійних систем з використанням накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні, що дозволяє вирішувати не лише питання, пов'язані зі сферою пенсійного забезпечення, але й використовувати пенсійні активи в ролі інвестиційних ресурсів.

Варто зазначити, що для європейських країн характерний високий пенсійний вік (у середньому близько 65 р. для чоловіків та 64 р. для жінок [4]). У деяких країнах провадять реформи для його подальшого підвищення або заплановано це здійснити поступово в середньо- та довгостроковому періоді (наприклад, Велика Британія, Данія, Німеччина, Угорщина, Чеська Республіка). Втім зменшення негативного впливу демографічного чинника можливе не лише за рахунок зміни пенсійного віку, а також шляхом підвищення рівня економічної активності населення.

Порівняльний аналіз статистичних даних щодо рівня економічної активності населення в працездатному та передпенсійному віці [4; 8], а також дані щодо тривалості життя та роботи в пенсійному віці, свідчать, що європейські країни мають резерв для підвищення рівня економічної активності населення. Це дає можливість реагувати на збільшення демографічного навантаження, подовжуючи тривалість сплати пенсійних внесків, адже на сучасному етапі для багатьох економічно розвинених країн Європи характерним є достроковий вихід на пенсію. Пенсійні системи більшості європейських країн багаторівневі, що дозволяє регулювати людині вік виходу на пенсію, зважаючи на власне бажання та фінансові можливості. Аналізуючи це явище категоріями мікроекономіки, можна зробити висновок, що людина в передпенсійному віці, обираючи між годинами дозвілля та роботи, вирішує на користь

вільного часу, тобто в цьому випадку для людини домінує ефект доходу, з цього випливає що:

1) людина досягла певного (досить високого) рівня матеріального благополуччя, що дозволяє обирати вільний час замість роботи;

2) існує можливість мати певний рівень фінансування за умов дострокового виходу на пенсію.

Така ситуація здебільшого можлива лише за умов диверсифікації пенсійних систем і появи можливості обирати між часом виходу на пенсію, та сумою коштів, що виплачуватиметься як пенсійне забезпечення.

Окрім того, необхідність подальшого удосконалення пенсійних систем зумовлена зміною стилю життя не лише осіб похилого віку, але й молоді. Так, аналізуючи збільшення періоду отримання освіти, необхідно відзначити, що більш пізній вихід на ринок праці вилучає студентів, що вирішили продовжити освіту після школи з групи економічно активного населення, а також з числа тих, хто сплачує внески на потреби пенсійного забезпечення. Разом із тим, збільшення періоду отримання освіти є своєрідним інвестиційним проектом, результатом якого мають бути вищий рівень заробітку протягом більш тривалого періоду. Тож аналізуючи зміну ціннісних орієнтирів, слід відзначити збільшення диференціації населення за рівнем заробітку, що ускладнює фінансування на засадах солідарності поколінь і актуалізує накопичувальний принцип у пенсійному забезпеченні (більш пізній вихід на ринок праці компенсується більш високим рівнем заробітку). Водночас змінюється характер і зміст праці, тож люди, які мають вищу освіту, в переважній більшості здатні працювати після настання пенсійного віку, отримуючи додаткове до пенсії джерело заробітку у вигляді заробітної плати.

А втім для сучасного суспільства, у тому числі й людей похилого віку, характерний більш високий рівень потреб, ніж на початку ХХ ст., коли формувалися солідарні системи пенсійного забезпечення. З кожним роком зростає обсяг товарів та послуг, що споживає середньостатистична людина для підтримки рівня життя. Однак зменшуються можливості накопичення товарів довгострокового користування в період

працездатного віку для використання їх на пенсії, адже сьогоденне життя спонукає до систематичного оновлення таких товарів, зменшення строку їх експлуатації, у першу чергу, в результаті морального, а не фізичного старіння.

Проте у межах розподільчого компонента системи пенсійного забезпечення існує можливість забезпечити лише базовий рівень потреб осіб похилого віку. Саме накопичувальні компоненти дозволяють компенсувати втрачений рівень заробітку або, навіть, забезпечити звичний для людини рівень життя. Отже, для того, щоб після виходу на пенсію люди підтримували той рівень життя, який вони мали протягом років роботи, вкрай важливим є подальше запровадження накопичувальних компонентів, що дозволить індивідуалізувати процес накопичення коштів, а також отримувати інвестиційний прибуток на акумульований пенсійний капітал.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи дозволив зробити висновки:

1. В усіх проаналізованих країнах існують державні пенсійні програми, засновані на розподільчому принципі фінансування, головна мета яких не допустити збідніння людей після настання пенсійного віку. Для осіб з низьким рівнем доходу протягом трудового життя, цей рівень системи пенсійного забезпечення може бути єдиним.

2. Система, що базується на розподільчому принципі, найбільш чутлива до впливу демографічного фактора, оскільки саме від співвідношення між

кількістю платників внесків та пенсіонерів залежить фінансова спроможність пенсійної системи виконувати свої зобов'язання.

3. Довгостроковий демографічний прогноз для країн Європи свідчить про збільшення частки осіб пенсійного віку в структурі населення. Знизити залежність пенсійних систем від негативного впливу демографічного фактору можливо шляхом подальшої диверсифікації компонентів системи пенсійного забезпечення.

4. Необхідність удосконалення пенсійних систем європейських країн, зростання ролі накопичувальних принципів, спричинена підвищенням середньої тривалості та загального рівня життя населення, що збільшує його активність у процесах накопичення пенсійного капіталу (з'являється бажання та можливість обирати вік виходу на пенсію, прийнятний рівень пенсійних відрахувань та майбутніх пенсійних виплат).

5. Одним зі стратегічних напрямів підвищення ефективності розподільчого компоненту національних пенсійних систем країн Європи має бути стимулювання підвищення рівня економічної активності населення, зниження популярності дострокового виходу на пенсію, а також активізація механізмів, що дають можливість людині відстрочити вік виходу на пенсію за власним бажанням (з можливістю отримувати вищий рівень пенсії в майбутньому).

Напрямами подальших досліджень є розробка пропозицій щодо вдосконалення національної системи пенсійного забезпечення України з урахуванням досвіду країн Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнибіденко І. Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи України та країнах ЄС / І. Ф. Гнибіденко // Проблеми науки. – 2008. – № 4. – С. 30–37.
2. Лібанова Е. М. Пенсійний вік має бути однаковим [Електронний ресурс] / Е. М. Лібанова // Урядовий кур'єр – 2011. – Режим доступу : <http://www.ukurjer.gov.ua/uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/>.
3. Ткаченко Л. Г. Вплив демографічних процесів на розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні / Л. Г. Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду України. – 2008. – № 4. – С. 24–28.
4. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html.
5. Васин С. А. Демографические проблемы повышения пенсионного возраста / С. А. Васин // Современные проблемы пенсионной сферы: комментарии экономистов и демографов. – М., 1997. – Вып. 16. – 1997. – 97 с.
6. Надточій Б. О. Пенсія в Україні [коментар Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»] / Б. О. Надточій, Л. А. Демчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
7. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения : [учеб. пособие] / Е. Е. Мачульская, Ж. А. Горбачева. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Книжный мир, 2001. – 292 с.
8. Burgiavini A. Health status, welfare programs participation and labor force activity in Italy / A. Burgiavini, F. Peracchi ; editor David A. Wise. – University of Chicago Press, September 2012. – 48 p.

Е. П. Черенок,

Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПЕНСИОННЫХ СИСТЕМ СТРАН ЕВРОПЫ: АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ

Цель статьи – анализ влияния социально-демографических факторов на эффективность пенсионных систем стран Европы. В процессе исследования применены общенаучные методы исследования, в частности логический – для обобщения международного опыта развития систем пенсионного обеспечения; детерминированного (факторного) анализа – для определения факторов, влияющих на

эффективность системы пенсионного обеспечения; системно-структурного анализа – для определения закономерностей и тенденций развития систем пенсионного обеспечения. Проведен анализ влияния социально-демографических факторов на эффективность пенсионных систем стран Европы. Это позволило доказать, что на современном этапе наиболее эффективны системы пенсионного обеспечения, которые построены по принципу многоуровневости, а также необходимость возрастания роли накопительных компонентов в пенсионном обеспечении. Проведенное исследование позволило выявить современные тенденции в развитии социально-демографических процессов и их влияние на эффективность систем пенсионного обеспечения европейских стран. Полученные результаты исследования могут быть использованы при формировании программ социально-экономического развития государства в части совершенствования национальной системы пенсионного обеспечения с учетом опыта европейских стран.

Ключевые слова: пенсионная система; распределительный принцип; демографическая ситуация; демографическая нагрузка; пенсионный возраст.

K. P. Chernenok,

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolayiv, Ukraine

THE EFFECTIVENESS OF NATIONAL PENSION SYSTEMS IN EUROPE: ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF SOCIODEMOGRAPHIC FACTORS

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the influence of social-demographic factors on pension system efficiency in Europe.*

Methodology of research. *In research author used general scientific methods, including logical – to summarize the international experience of pension systems development; deterministic (factor) analysis – to determine the factors that affect the efficiency of the pension system; system-structural analysis – to determine the patterns and trends of pension systems development.*

Findings. *The influence of social-demographic factors on the pension system efficiency in Europe is analysed. It proves that multilevel pension systems with accumulative components are the most effective at this stage.*

Originality. *The research made it possible to identify the current trends in the development of socio-demographic processes and their impact on the pension systems effectiveness in Europe.*

Practical value. *The findings of the article can be used in the formation of socio-economic development in terms of improvement of the national pension system based on the experience of European countries.*

Keywords: *pension system; distributional principle; demographic situation; demographic pressure; pension age.*

Рецензенти: *Горлачук В. В., д. е. н., професор;
Якубовський С. О., д. е. н., професор.*